

DE VERLEIDING VAN GEWELD¹

De sociaal-wetenschappelijke bestudering van geweld is veelal deterministisch van aard: externe causale factoren worden verondersteld geweld te verklaren. Een formalistische analyse let daarentegen meer op het bestaan van autotelisch geweld, ofwel geweld om het geweld zelf. Een kwantitatieve analyse van de zelf gerapporteerde affiniteit met geweld laat een sterk verband zien met het plegen van geweld. Geweld lijkt daarom tevens plaats te vinden om redenen die intrinsiek aan geweld zelf zijn.

Inleiding: Een 'cultuur van het geweld' als een genotscultuur

Op 17 november 2003 werd het Nijmeegse meisje Maja Bradaric vermoord door een drietal jongens, van wie er één als hoofddader werd beschouwd. Het betrof hier niet een doorsnee moord, maar een knullige poging een meisje te vermoorden, in eerste instantie door middel van wurging. Toen dat niet bleek te lukken werd het meisje met een touw om haar nek aan een auto vastgemaakt en zijn de drie jongens met die auto gaan rijden, tot ze zeker waren dat het meisje overleden was. Deze moord werd algemeen als brutaal en barbaars beschouwd, en bovendien als 'zinloos'. Toen echter de hoofddader van de moord op Maja Bradaric bekende te hebben gehandeld omdat hij wilde weten hoe het voelde om een moord te plegen, werd deze reden door de rechters niet geaccepteerd; de jongen moest verder onderzocht worden. Hieraan valt op dat een zeer goede reden – uiteraard hier niet in morele zin bedoeld – om iemand te vermoorden niet als reden erkend wordt. Wat kan een persoon immers anders doen, als hij echt wil weten hoe het is een moord te begaan, dan een moord te begaan? Het opvallende is dat de rechtbank een veel onduidelijkere reden voor de moord waarschijnlijk wel geaccepteerd had, zoals een ruzie. Wanneer iemand echter ruzie heeft met een ander, is het plegen van een moord maar één mogelijke handelwijze, en nog een zeer onwaarschijnlijke ook. Tussen willen weten hoe het is te moorden en daadwerkelijk moorden bestaat een in ieder geval veel logischer verband. Het punt is hier veeleer dat de rechtbank niet akkoord wil gaan met een *antropologie* volgens welke de mens een wezen is dat, gegeven bepaalde omstandigheden, de neiging voelt te moorden puur om te weten hoe dat is.

De hedendaagse cultuur is door Cornelis Verhoeven wel een ‘cultuur van het geweld’ genoemd (Verhoeven 2000). De cultuur van het geweld – of die nu ‘geheel de cultuur’ beslaat of niet – is vooral ook een *genotcultuur*. Althans, dat lijkt ze te zijn wanneer cultuuruitingen waarin fysiek geweld voorkomt, bekeken worden met een blik die de vanzelfsprekendheid ervan ‘defamiliariseert’ (Bauman 1990). We noemen slechts enkele voorbeelden. De doorsnee burger in een westers land werkt van negen tot vijf, en gaat dan naar huis om in de avond enkele uren naar geweld te kijken. Televisiezenders ‘use violence to attract viewers’ (vgl. Hamilton 1998). Zo heeft het gemiddelde Amerikaanse kind van tien al 10.000 moorden op televisie gezien. Dat mag op zijn minst een indicatie genoemd kunnen worden dat geweld fascineert. De esthetiek ervan trekt mensen, zoals Homerus zei dat het zwaard de mens trekt. Dat is overigens iets van alle tijden. De Griekse tragedie, het Romeinse circus, de middeleeuwse *gages de bataille* en riddertoernooien en de moderne populaire cultuur, maar ook hedendaagse kunst, opera en toneel laten zien dat na het brood de ‘spelen’ vooral betrekking hadden en hebben op geweld. Dat geldt bovendien evenzeer voor de Noord-Amerikaanse Kwakiutl-rituelen als voor het Japanse Kabuki-theater of de hedendaagse Manga-strips. Het feit dat Jezus’ lijden in de recente film over zijn laatste dagen exclusief als *fysiek* lijden gezien wordt (hetgeen een eenzijdige interpretatie van de Christelijke traditie is), dat meer dan ooit op indringende wijze in beeld gebracht wordt, is een indicatie dat het ‘geweldsprikkelniveau’ van de hedendaagse bioscoopganger hoog ligt. Internet is daarnaast een medium waar de gewelddadigheden een ruime keuze heeft uit de meest extreme gewelddadigheden. De vele discussiegroepen en fora die gecentreerd zijn rondom een vorm van geweld zijn evenzeer een indicatie dat geweld velen fascineert, en wel omdat er een autotelische, intrinsieke aantrekkingskracht vanuit gaat. Verslagen uit de documentaire *First Kill* (2001) van Coco Schrijber maken bovendien duidelijk dat ook in oorlogssituaties van extreem fysiek geweld genoten kan worden. Het is daarom enigszins verbazingwekkend dat de sociale wetenschap voor dergelijke aspecten van geweld zeer weinig oog heeft. Wie in de bekende bladen als *British Journal of Criminology*, *Crime and Delinquency*, *Aggression and Violent Behavior*, *Aggressive Behavior*, *Journal of Adolescence*, *Journal of Interpersonal Violence* of in meer algemene bladen als *American Journal of Sociology* en *American Sociological Review* op zoek gaat naar onderzoek over het bestaan van een positieve waardering van geweld, zoekt vergeefs. Het overgrote deel van de daarin gepubliceerde artikelen betreft analyses van factoren die extern aan geweld zijn, of zet stappen in de richting van de ‘behandeling’ van geweldplegers, die veelal ingedeeld worden in ‘risicocategorieën’ (vgl. Loeber et al. 2001 voor een Nederlandse variant). Een uitzondering binnen de sociale wetenschap is Jack Katz, wiens *Seductions of Crime* een pleidooi bevat voor een nadruk op ‘the foreground, rather than the background of crime’ (Katz 1988: 4). In dit artikel willen we die voorgrond op een voorlopige wijze aftasten.

Het veelvuldig voorkomen van fysiek geweld in de cultuur wordt binnen de sociale wetenschappen veelal aangegrepen om een discussie te voeren en onderzoek te doen omtrent de relatie tussen cultuurconsumptie (met name waar het televisie en videospelletjes betreft) en gewelddadig gedrag (zie voor enkele metastudies: Andison 1977; Comstock 1991; Dill en Dill 1998; Griffiths 1999; Strasburger 1995). Hier willen we echter iets anders doen. We zoeken antwoord op twee vragen: (1) Wordt geweld als iets aantrekkelijks ervaren? De vraag is dan of het ooit, ofwel überhaupt, mogelijk is geweld om geweld zelf te waarderen. (2) Indien dat het geval is, kan er een samenhang gevonden worden tussen de rapportage van een waardering van fysiek geweld om het geweld zelf en de mate waarin respondenten zelf fysiek geweld plegen? Temidden van de vele factoren die binnen de sociale wetenschappen aan fysiek geweld gekoppeld worden, is de intrinsieke aantrekkelijkheid van geweld een wat vreemde eend in de bijt. We lichten daarom eerst het een en ander toe omtrent de situering van dit onderzoek ten opzichte van reeds bestaand onderzoek, waarna we een presentatie van het gedane onderzoek geven.

Determinisme en formalisme in de studie van geweld

De sociaal wetenschappelijke bestudering van geweld bestaat uit grofweg twee ideaaltypische vormen die gevormd zijn analoog aan het onderscheid tussen *Erklären* en *Verstehen* dat de Duitse wetenschapsfilosofen een eeuw geleden zo bezig hield. De sociologie is op veel terreinen gespleten naar 'verklaren' en 'begrijpen' en dat is op het gebied van het onderzoek naar geweld ook het geval, hoewel het verklaren hier verreweg de boventoon voert. Het verklaren van geweld is het zoeken naar causale factoren die geweld veroorzaken. Een zoeken naar de oorzaken van geweld is een zoeken naar een externe verwijzing daarvan, naar 'wat zegt het geweld?', waarbij in de sociale wetenschappen relatief vaak gezocht wordt naar oorzaken binnen de sociale structuur terwijl biologie en psychologie meer geneigd zijn die oorzaken te situeren binnen het individu. In tegenstelling tot het onderscheid dat Hoogerwerf (1996: 23) maakt tussen 'oorzakelijke' en 'functionele' verklaringen van geweld, vallen 'functies van geweld', vanwege de erin veronderstelde *causaliteit* in de relatie tussen functie A en fenomeen B, tevens onder de noemer van verklaren. Het is een ontcijferen van de boodschap die het geweld ons brengt, een zoeken naar wat het ons zegt over de samenleving waarin wij leven. Een dergelijk zoeken naar de inhoudelijke boodschap van het geweld wordt daarom gekenmerkt door de poging een systeem van denotatie in kaart te brengen waarin het geweld een drager van de boodschap is. Geweld is het teken, ofwel het symptoom, waarbinnen een verwijzing naar een betekende ligt besloten, ofwel een bepaalde staat van de samenleving. Een dergelijke geweldstheorie zoekt dus naar de *causaliteit* die de grammatica vormt waardoor het geweld betekenis als teken krijgt.

Geweld wordt veelal op enigerlei wijze gezien als *middel* tot het bereiken van een *doel*, waarbij dat doel extern aan het middel is. Een analogie met de semiotiek kan verhelderen wat hier in wezen gebeurt. Bij het zoeken naar de zin of de betekenis van een handeling wordt, zoals bij een tekst, een onderscheid gemaakt tussen de vorm of drager van de betekenis ('communicatie') en de betekenis zelf ('informatie'). Bij geweld wordt de vorm – geweld – gesignaleerd en vervolgens gaat men op zoek naar een betekenis van geweld, extern aan die vorm. In het geval van geweld vatten wij dergelijke opvattingen samen onder de noemer *determinisme*. Sociale wetenschappers zien geweld binnen deze onderzoeksvatting als teken van achterliggende factoren of oorzaken. Geweld wordt dan verklaard door het terug te voeren op factoren die extrinsiek aan dat geweld zijn.

Ons inziens is een *formalisme* van geweld een noodzakelijke aanvulling op dergelijk determinisme. Dit formalisme wil zeggen dat op meer adequate wijze rekening gehouden wordt met het samenvallen van vorm en betekenis. Signaal en referent vormen een eenheid. Een analogie met de esthetiek vervangt hier de analogie met de semiotiek. We doelen hier, per analogie, niet op 'esthetiek' (schoonheidsleer) in het algemeen, maar specifiek op een *formalistische esthetiek*, zoals bijvoorbeeld die van Immanuel Kant, die een zuiver smaakoordeel veronderstelt dat zonder interesse (belangeloos) en bovendien zonder iedere empirische overweging tot stand komt. In het geval van geweld betekent dat, dat geweld *om het geweld zelf* gepleegd wordt. Deze vorm van geweld kan *autotelisch geweld*² genoemd worden (zie: Schinkel 2004; 2005). Bij autotelisch geweld gaat het niet om een vorm van 'expressief geweld' dat tegenover 'instrumenteel geweld' gedefinieerd wordt (zie bijv. Hoogerwerf 1996). Expressief geweld betreft namelijk nog steeds, net als instrumenteel geweld, een vorm van geweld die niet plaatsvindt om het geweld zelf, maar die als het ware 'drager' is van een achterliggend iets. In het geval van instrumenteel geweld is dat achterliggend iets een doel; in het geval van expressief geweld is het een sentiment of wellicht een frustratie.

Het is wellicht het meest aannemelijk te stellen dat autotelisch geweld niet zozeer een compleet van andere vormen van geweld onderscheiden type is, maar dat het veeleer gaat om een autotelisch *aspect* van geweld dat in meerdere of mindere mate aanwezig is in geweldssituaties. Het gaat daarbij om een wil tot geweld vanwege bijvoorbeeld het plezier dat genoten wordt bij geweld en dat intrinsiek is aan het geweld zelf. Zogenoemd zinloos geweld is een vorm van geweld waarbij dit intrinsieke aspect van geweld waarschijnlijk sterk aanwezig is. Wie spreekt over 'zinloos geweld' zoekt naar de betekenis van geweld buiten dat geweld zelf en vindt die niet. Het *intrinsieke* aspect van geweld wordt dan over het hoofd gezien. Ook in bijvoorbeeld de juridische praktijk is een geringe acceptatie voor ook maar de *mogelijkheid* van een dergelijk aspect van geweld zichtbaar. Het is het soort antropologische 'bias' dat in de hierboven beschreven rechtspraktijk bestaat, dat ook in sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar geweld voor een zekere eenzijdigheid zorgt.

De verschillende theorieën over het geweld zijn te classificeren binnen het onderscheid *determinisme-formalisme*, dat in het volgende schema nog eens aan de hand van de kenmerken van deze theorietypen wordt verhelderd.

FIGUUR 1 Geweldstheorieën: determinisme versus formalisme

Determinisme	Formalisme
De <i>externe referentie</i> staat centraal	De <i>intrinsieke waarde</i> staat centraal
Gezocht wordt naar <i>externe verklarende factoren</i>	Gezocht wordt naar <i>aan geweld intrinsieke factoren</i>
Geweld is gevolg of eindpunt	Geweld is oorzaak of beginpunt

De categorie ‘determinisme’ kan verder onderverdeeld worden met behulp van een onderscheid tussen *endogene* en *exogene* determinanten. Om een voorbeeld te noemen van vaak gebruikte theorieën binnen onderzoek naar geweld onder jongeren: Hirschi’s theorie van sociale bindingen (Hirschi 1969) is een voorbeeld van een exogeen determinisme, omdat factoren buiten het individu – diens ‘bindingen’ met een ‘conventionele maatschappij’ – de kans op delinquentie verhogen, terwijl de latere ‘self-control theorie’ van Gottfredson en Hirschi (1990) gezien de interne determinant van zulk gedrag (weinig zelfcontrole) een voorbeeld van endogeen determinisme – de dominante vorm van onderzoek naar geweld binnen de sociale wetenschappen – is.

Een aandacht voor de intrinsieke waarde van geweld belicht de naar zichzelf verwijzende aard van het geweld. Een dergelijke zelfreferentialiteit neemt de mogelijkheid van een semiotiek van het geweld niet geheel weg, maar opent daarnaast wel de weg voor een *esthetiek* van het geweld. De zelfreferentialiteit van geweld is een *substantiële* en geen terminologische zelfreferentialiteit. Geweld wordt in een esthetisch formalisme niet verklaard door achterliggende oorzaken aan te wijzen, maar de verklaring beperkt zich tot het geweld zelf: geweld vindt plaats vanwege het geweld. Er is geen achterliggende causaliteit nodig. Een esthetica van het geweld zal daarom *intrinsieke* gronden van het geweld moeten blootleggen. Als er sprake is van geweld om het geweld, zoals er sprake kan zijn van kunst om de kunst, sport om de sport, of seks om de seks, dan is het geweld voldoende voorwaarde voor zichzelf en vindt het niet uitsluitend plaats vanwege een motivatie die extern is aan het geweld en die ook zonder het geweld ingevuld zou kunnen worden.

In deterministische theorieën wordt geweld gezien als symptoom, als expressie van een achterliggende gesteldheid van de sociale omstandigheden waarin het geweld zich voordoet. Er wordt gezocht naar de oorzaken van het geweld binnen die sociale omstandigheden. Binnen een dergelijke diagnostische benadering wordt de vraag gesteld waardoor een cultuur van geweld zou kunnen ontstaan. De vraag ‘wat zegt het geweld?’, hierboven al als kenmerkend voor een deterministische benadering gegeven, is in wezen een vraag naar sociale omstandigheden of de samenleving in het algemeen: ‘wat zegt het

geweld ons over de samenleving?', of in het geval van een biologisch of psychologisch determinisme wellicht: 'wat zegt het geweld ons over het individu en diens neurale netwerk of diens psyche?' In wezen zijn determinisme en formalisme onderscheiden doordat zij een wezenlijk andere status aan het geweld toekennen in de causale keten die beide benaderingen onderkennen tussen sociale omstandigheden en geweld: een determinisme ziet geweld in feite als eindpunt, terwijl een formalisme in het geweld een beginpunt ziet.

Constructie van een schaal voor autotelisch geweld

De stelling dat er zoiets als autotelisch geweld ofwel een intrinsieke wil tot geweld onder geweldplegers bestaat, kan op verschillende manieren worden onderzocht. Een cultuursociologische analyse als die waartoe in het zojuist genoemde een aanzet is gegeven, zou een mogelijkheid zijn. Kwalitatief onderzoek onder geweldplegers is een tweede mogelijkheid (zie bijv. Schinkel 2005). We hebben hier, ten behoeve van dit artikel, echter gekozen voor het presenteren van een eerste kwantitatieve toetsing van een door ons ontwikkelde schaal voor de *intrinsieke aantrekkelijkheid van geweld*. In feite is het zeer moeilijk te omschrijven wat dan wel precies bedoeld wordt met een uitdrukking als 'geweld om het geweld zelf'. Indien plegers van autotelisch geweld gevraagd wordt toe te lichten in welke zin ze fysiek geweld nu precies waardeerden, blijkt dat men uiteindelijk stuit op een niet in begrippen te vatten iets, dat nog het beste vergeleken kan worden met de ervaring van druggebruik of van een orgasme (Schinkel 2005). Dit maakt het niet gemakkelijk op talige wijze uit te vinden hoe geweld beleefd wordt. Een streven naar eenduidigheid zou hier juist het gezochte uit het oog doen verdwijnen, en daarom is het van belang een zekere 'vaagheid' te behouden. Een dergelijke vaagheid wordt in de sociale wetenschap veelal niet op prijs gesteld. Niettemin gaat het hier om een reëel bestaande vaagheid. Indachtig de waarde die William James (1953) hechtte aan het onderkennen van de 'vagueness' van de realiteit hebben we in ons onderzoek daarom met opzet een zekere mate van 'indeterminatie' van het construct autotelisch geweld willen behouden. We hebben een schaal samengesteld die realistisch genoeg is om te corresponderen met de bestaande 'vaagheid' van autotelisch geweld (zie de in tabel 1 weergegeven schaal). Omdat het ons ook ging om de waardering van fysiek geweld qua waardering, dus *in welke vorm dan ook*, hebben we in deze schaal esthetische kenmerken van fysiek geweld gecombineerd met meer genotgerichte kenmerken daarvan. Gevraagd is naar waarderingen als 'mooi', 'cool' en 'leuk'. Dit zijn waarderingen waarvan met redelijkheid gesteld kan worden dat ze minstens voor een groot deel op intrinsieke gronden waarderingen van een fenomeen zijn, zoals jongeren voetballen mooi of leuk kunnen vinden om de sport zelf. Bij voetbal komt het in niemand op in twijfel te trekken dat het leuk vinden van voetbal een bijdrage

levert aan, of zelfs een zeer belangrijke reden is voor het te gaan voetballen. Ook bij een complexer sociaal fenomeen als onderwijs zijn sociale wetenschappers bereid te stellen dat bepaalde mensen onderwijs om intrinsieke en niet om instrumentele redenen waarderen (Houtman 2003: 156). Dat hetzelfde bij geweld niet mogelijk zou zijn, berust op een taboe dat geweld voor de sociale wetenschap weliswaar erg interessant maakt, maar dat er niet toe mag leiden dat een belangrijk aspect van geweld vergeten wordt.

Geweld is met een formalistische benadering op verschillende manieren te onderzoeken. Zo zou een kwalitatieve analyse van de ervaringen van geweldgebruikers belangrijke aanwijzingen voor intrinsieke aspecten van geweld kunnen opleveren (vgl. Schinkel 2005). We hebben hier gekozen voor een verslag van een meting van de ervaren intrinsieke aantrekkelijkheid van geweld en correlatie daarvan, met daadwerkelijk geweldsgebruik. Hoewel de achterliggende redenering causaal van aard is, betreft het hier niet de doorgaans veronderstelde exogene causaliteit, maar een endogene variant daarvan: geweld kan een *oorzaak* van zichzelf zijn, omdat een *reden* voor het geweld in dat geweld zelf gelegen kan zijn (zie Audi 1997 voor een filosofische analyse van redenen voor handelen als oorzaken van handelen).

Met het oog op dit doel hebben we in 2003 op zeven Rotterdamse scholen een vragenlijst voorgelegd aan leerlingen van het derde en vierde leerjaar VMBO, HAVO en VWO. Deze vragenlijst is in de klas ingevuld, altijd in aanwezigheid van de onderzoeker. Dit heeft bijna 750 bruikbare vragenlijsten opgeleverd. Een zeer groot deel van de vragen heeft betrekking op de intrinsieke en esthetische aspecten van geweld. Daarnaast zijn er een groot aantal vragen gesteld over de eigen ervaringen met en deelname aan handelingen van geweld of handelingen die vallen binnen het terrein van de jeugdcriminaliteit. Gezien de bijzonder grote aantallen delicten die door enkele leerlingen werden genoemd, hebben we besloten een handvol al te ongeloofwaardige respondenten uit het bestand te verwijderen, alvorens de definitieve analyses uit te voeren. Dit betreft leerlingen die bijvoorbeeld hadden ingevuld al meer dan honderd keer iemand met een vuur- of steekwapen te hebben verwond. Bij controle van hun antwoorden op andere vragen bleek vaak dat ze ook daar een loopje met de waarheid hadden genomen. Van de overige respondenten nemen wij aan dat ze alle vragen wel serieus hebben ingevuld (zie ter vergelijking bijvoorbeeld: Mooij 1994; Bol et al. 1998; Weerman 1998).

We beginnen met een bespreking van de vragen die betrekking hebben op geweldsformalisme. Indien we de gemiddelden bekijken, gepresenteerd in tabel 1, dan zien we dat de eerste twee uitspraken de meeste instemming krijgen: de gemiddelden zijn respectievelijk 3,21 en 3,23. Dat wil zeggen dat de leerlingen gemiddeld net iets boven het neutrale antwoord uitkomen. De eerste uitspraak gaat over de esthetiek van een bepaalde vorm van fysiek geweld. Het blijkt dat 43 procent van de leerlingen een goed uitgevoerde flying kick wel mooi vindt. 28 procent is het daar (helemaal) niet mee eens.

TABEL 1 Factoranalyse van de schaal voor geweldsformalisme

<i>Item</i>	<i>% eens</i>	<i>gemiddelde*</i>	<i>factor-lading</i>	<i>N</i>
A Een flying kick in het echt kan mooi zijn	43	3,21	0,62	739
B Af en toe is het leuk iemand die dat verdient een klap te geven	47	3,23	0,66	746
C Het is leuker om iemand waar je ruzie mee hebt in elkaar te slaan dan het uit te praten	14	2,03	0,75	746
D Ik kan me voorstellen dat je iemand die je niet kent voor de lol een klap geeft	7	1,54	0,60	746
E Geweld op tv is leuk, maar in het echt kan het ook leuk zijn	11	1,87	0,80	742
F Geweld kan in het echt soms gewoon lekker zijn	10	1,79	0,80	746
G Iemand pijn doen kan lekker zijn	12	1,97	0,74	740
H Met vrienden iemand pakken is soms cool	7	1,64	0,75	738

Cronbach's alfa = 0,86

Noot: De eigenwaarde van deze factor is 4,13 en dekt 51,6% van de totale variantie. Wanneer de factoranalyse uitsluitend bij de jongens wordt uitgevoerd krijgen we bijna dezelfde uitkomsten (zie bijlage).

* De bovenstaande stellingen zijn voorgelegd in combinatie met de volgende antwoordcategorieën: (1) helemaal niet mee eens; (2) niet eens; (3) niet eens, maar ook niet oneens; (4) eens; (5) helemaal mee eens.

De tweede uitspraak bevat elementen van rechtvaardiging en vergelding – iemand zijn verdiende loon geven. Bijna de helft van de leerlingen is het met deze uitspraak (helemaal) eens, terwijl 32 procent hem afwijst. Gemiddeld worden de zes andere uitspraken door het overgrote deel van de respondenten afgewezen. Ze staan zeer afwijzend tegenover het leuk, lekker of cool vinden van rake klappen uitdelen en anderen pijn doen. De factoranalyse toont dat al deze items qua betekenis dicht bij elkaar liggen. Dit komt ook tot uiting in de hoge Cronbach's alfa (0,86). Dit cijfer wijst op een grote mate van interne consistentie. Wanneer de items worden samengevoegd levert dat dus een zeer betrouwbare schaal op.

Omdat er in sommige gevallen vraagtekens kunnen worden geplaatst bij de waarde van een factoranalyse in geval van scheef verdeelde variabelen, hebben wij deze analyses opnieuw uitgevoerd bij de jongens. Jongens blijken in hogere mate in te stemmen met de voorgelegde items over de affiniteit met geweld en de items over de daadwerkelijke uitoefening van geweld. Bij hen is de verdeling dus minder scheef. Zoals in de bijlage verder is toegelicht, verandert dit bijna niets aan de uitkomsten, hoewel hiermee de berekeningen nu

maar over de helft van de respondenten zijn gemaakt. De gevonden factor blijkt zeer stabiel te zijn.

Vervolgens dient de vraag te worden beantwoord welk begrip met deze acht items wordt gemeten. De items met de hoogste lading zijn E en F. Allebei benadrukken ze dat geweld in het echt lekker of leuk kan zijn. Drie andere items die ook zeer hoog laden zijn C, G en H. Met hun lading van rond 0,75 komen ze dicht in de buurt van de twee eerst besproken uitspraken. Ook daarin wordt gezegd dat geweld (concreet: iemand fysiek pijn doen) lekker of cool kan zijn. Alles overziend nemen we aan dat het onderliggende concept dat ten grondslag ligt aan de gevonden factor betrekking heeft op het genoegen om anderen flink pijn te doen en pijn te zien lijden. Op grond hiervan stellen we voor deze factor c.q. schaal te benoemen als geweldsformalisme-schaal. Mogelijke kritiek op deze schaal is verder nog dat geen 'negatief' geformuleerde items zijn meegenomen. Bovendien wordt in het tweede item gesteld dat 'iemand het verdient' een klap te krijgen. Deze kritiek is legitiem, ware het niet dat we op zoek zijn naar een positieve waardering van geweld überhaupt, of het nu om als verdiend of als onverdiend gepercipieerd geweld gaat. We waren er, kortom, in geïnteresseerd of mensen überhaupt, in welke geweldssituatie dan ook, aan zouden geven daarvan te kunnen genieten.

Na de bespreking van de interne validiteit van deze schaal komt de externe validiteit aan de orde. Is het zo dat naarmate respondenten hoger scoren op deze schaal zij ook vaker zeggen geweld te hebben gebruikt en vaker zeggen een wapen bij zich te hebben dan respondenten met een lage score? Om daar enigszins zicht op te krijgen hebben we allereerst correlaties berekend tussen deze schaal en veel andere variabelen. De statistisch significante correlaties tonen inderdaad een patroon dat wijst op externe geldigheid van de schaal.

TABEL 2 Percentages 'nooit iets gedaan' en Pearson correlaties met de geweldsformalisme-schaal en de geweldsitems (N=746)

<i>Hoe vaak heb je</i>	<i>correlatie</i>	<i>% nooit</i>	<i>% nooit (jongens)*</i>
Een leerling geslagen	0,31	71	62
Een leraar of conciërge geslagen	0,24	96	94
Een vreemde buiten school geslagen	0,44	76	65
Iemand bedreigd	0,37	84	78
Iemand verwond	0,35	96	93
Iemand geslagen met een slagwapen	0,32	91	86
Iemand verwond met een vuurwapen	0,28	97	95
Een leerling gepest	0,40	63	55
Iets gestolen op school	0,22	88	87
Iets gestolen buiten school	0,28	80	79
Iets vernield op school	0,28	85	78
Iets vernield buiten school	0,41	76	66

TABEL 2 Vervolg

<i>Hoe vaak heb je</i>	<i>correlatie</i>	<i>% nooit</i>	<i>% nooit (jongens)*</i>
Samen met anderen iets vernield op school	0,26	89	83
Samen met anderen iets vernield buiten school	0,33	76	67
Samen met anderen iets gestolen buiten school	0,24	86	86
Samen met anderen iemand op school in elkaar geslagen	0,31	94	92
Samen met anderen iemand buiten school in elkaar geslagen	0,39	90	85
Samen met anderen iemand bedreigd	0,33	91	86
Betrokken geweest bij een scheldpartij met een leerling	0,36	40	33
Betrokken geweest bij een scheldpartij met een medewerker van school	0,21	76	75
Betrokken geweest bij geweld op school	0,27	77	70
Betrokken geweest bij geweld buiten school	0,36	69	61
Door de politie gearresteerd na gebruik van geweld	0,22	96	93
Pest jij andere leerlingen?	0,44	41	34
Draag jij zelf een wapen?	0,54	77	65
Hoe vaak heb je in het afgelopen jaar iemand bedreigd met een wapen?	0,41	94	94
Hoe vaak heb je in het afgelopen jaar een wapen echt tegen iemand gebruikt?	0,42	95	91

* Het is opvallend dat jongens systematisch zeggen vaker betrokken te zijn bij geweld dan de groep als geheel. Alleen wanneer het diefstal of schelden betreft, verschillen ze niet van de meisjes.

De geldigheid van de geweldsformalisme schaal

Hierboven hebben we aangenomen dat jongeren geweld kunnen uitoefenen zonder enig ander doel dan het op enigerlei wijze plezier beleven aan dat geweld zelf. Met behulp van de items van de schaal voor autotelisch geweld hebben we geprobeerd te meten in hoeverre jongeren op dit punt verschillen. We veronderstellen verder dat naarmate de jeugd zegt meer plezier te beleven aan het daadwerkelijk uitoefenen van geweld, zij dat ook vaker zal doen. Of omgekeerd, we nemen aan dat jongeren die toegeven wel eens of zelfs vaak geweld te hebben uitgeoefend hoger zullen scoren op de geweldsformalisme-schaal. De hierboven gepresenteerde tabel met correlaties steunt deze veronderstelling. Er is echter wel een statistisch probleem bij deze correlaties. Uit onze frequentietabellen blijkt namelijk dat heel veel van onze respondenten zeggen zich zelden of nooit te buiten gaan aan geweldshandelingen. Deze uitkomsten zijn beknopt weergegeven in de laatste kolom van de bovenstaande

tabel. Om het probleem van de scheve verdeling te verminderen hebben we deze berekeningen nog eens uitgevoerd bij de respondenten die hebben vermeld vaker dan een keer een leerling te hebben gepest of een medescholier te hebben geslagen. Inspectie van tabel B1 (zie bijlage) laat echter zien dat in het algemeen de gevonden correlaties niet veel veranderen. Dat geldt eveneens voor het correlatiepatroon. In plaats van herhaald bivariate analyses uit te voeren, is het doelmatiger om een schaal voor gewelddadigheid te construeren op basis van de grote reeks vragen die daarover aan de leerlingen is voorgelegd. Het kost weinig moeite om een sterke factor of schaal te construeren. We presenteren de items en bijbehorende factorladingen in tabel 3. Alle items laden hoog tot tamelijk hoog op deze factor (minimum 0,46 en maximum 0,77). Wanneer we de factor- en schaalanalyse opnieuw uitvoeren bij de mannelijke respondenten vinden we uitkomsten die in hoge mate vergelijkbaar zijn.

Hoewel alle items hoog laden op deze factor is het niet onbelangrijk om erop te wijzen dat de items met de hoogste ladingen betrekking hebben op iets vernielen en relatief vaak samen met anderen. De items die betrekking hebben op iets gewelddadigs doen samen met anderen hebben steeds een hogere lading dan de vergelijkbare items die betrekking hebben op individueel gedrag. Het mogelijke belang van dit patroon zullen we in het verdere onderzoek nog nader verkennen. Onze eerste zuiver intuïtieve veronderstelling is dat leerlingen die zeggen zich hieraan vaak schuldig te maken in het algemeen het meest gewelddadig zijn en de hoogste score zullen hebben op de geweldsformalisme-schaal.

TABEL 3 Factoranalyse voor de schaal van de mate van gebruik van fysiek geweld (N=746)

<i>Hoe vaak heb je</i>	<i>factorlading</i>	<i>factorlading (jongens)</i>
Een leerling geslagen	0,47	0,49
Een leraar of conciërge geslagen	0,47	0,35
Een vreemde buiten school geslagen	0,68	0,70
Iemand bedreigd	0,63	0,64
Iemand verwond met een steekwapen	0,62	0,64
Iemand geslagen met een slagwapen	0,57	0,49
Iemand verwond met een vuurwapen	0,51	0,35
Een leerling gepest	0,55	0,53
Iets vernield op school	0,66	0,60
Iets vernield buiten school	0,76	0,77
Samen met anderen iets vernield op school	0,61	0,61
Samen met anderen iets vernield buiten school	0,71	0,75
Samen met anderen iemand op school in elkaar geslagen	0,48	0,47
Samen met anderen iemand buiten school in elkaar geslagen	0,72	0,69

TABEL 3 Vervolg

Hoe vaak heb je	factorlading	factorlading (jongens)
Samen met anderen iemand bedreigd	0,71	0,76
Betrokken geweest bij geweld op school	0,52	0,57
Betrokken geweest bij geweld buiten school	0,63	0,71
Pest jij andere leerlingen?	0,47	0,43
Draag jij zelf een wapen?	0,59	0,60
Cronbach's alfa = 0,90 (bij jongens 0,86)		

Noot: De eigenwaarde van deze factor is 6,92. Deze factor dekt 36,4% van de totale variantie. Bij de jongens is de eigenwaarde 6,73. De factor dekt hierbij 35,4% van de variantie.

De correlatie tussen de scores op de schaal voor gewelddadigheid en de scores op de schaal voor geweldsformalisme is 0,58. De ene variabele verklaart dus bijna 34 procent van de variantie van de andere. Deze sterke correlatie onderstreept dat de door ons geconstrueerde schaal voor geweld omwille van het geweld van grote waarde is voor empirisch onderzoek.

De eenzijdigheid van een deterministische geweldstheorie

Bovenstaande bevindingen bevatten aanwijzingen voor het bestaan van een formeel-esthetische waardering van geweld. Kant beschrijft het welgevallen dat bij het zien van het schone beleefd wordt als volgt: 'Das Wohlgefallen, welches das Geschmacksurteil bestimmt, ist ohne alles Interesse' (Kant 1957: 116). Het is de pure vorm die behaagt, en niet de representatie, de betekenis, de expressie, het doel, of wat dan ook maar aan exogene factoren een rol kan spelen in de waardering van kunst. Het smaakoordeel wordt volgens Kant bovendien gekenmerkt door het feit dat het tot het schone komt 'ohne Begriffe', ofwel zonder begrippelijkheid (Kant 1957: 124). Hetzelfde geldt wellicht voor de formeel-esthetische aspecten van autotelisch geweld. Ook hier vindt een waardering plaats 'zonder interesse', dat wil zeggen zonder extrinsiek doel. En ook hier laat zich de waardering moeilijk in woorden vatten. Op basis van het bovenstaande is het van belang stil te staan bij de tekortkomingen van een exclusief deterministische analyse. Hieronder verstaan we, zoals gezegd, alle pogingen geweld te verklaren uit factoren extern aan geweld. We vertrouwen hierbij op het feit dat zelfs een oppervlakkige bekendheid van de lezer met de sociaal-wetenschappelijke geweldsliteratuur voldoende is om de dominantie van deze analysevorm te herkennen. We zien daarom af van specifieke verwijzingen, die alleen maar de indruk zouden opwekken dat we problemen zien in individuele gevallen van onderzoek. We willen, nogmaals, in het geheel niet stellen dat wat wij 'deterministische analyses' noemen niet waardevol zijn; het

is echter wel pas de combinatie met een formalistische analyse die in onze ogen het meest waardevol is. Het is dus geenszins een reeds door Lorenz (1963: 219) opgemerkte *Kausalitätsfurcht* in de studie van geweld die formalistisch onderzoek naar geweld motiveert. Omdat we hier een geweldsformalisme als *aanvulling* op de meer gebruikelijke deterministische theorie van geweld voorstellen, is het van belang nog eens na te gaan wat de problemen zijn met het *exclusief* hanteren van die deterministische theorie. Omdat dergelijke theorieën uiteindelijk uitmonden in *verklaringen* van geweld, zijn ze gericht op het identificeren van *causale* factoren die bijdragen tot het ontstaan van geweld. De causaliteit die hierbij verondersteld wordt, brengt een aantal problemen met zich mee voor de deterministische theorie:

1 Het is niet altijd duidelijk wat precies verklaard wordt. In verklaringen van geweld dient 'geweld' meestal verstaan te worden als het plegen van gewelddadig gedrag door individuen binnen een onderzoekspopulatie. Daarbij is het nog onduidelijk of het plegen van geweld verklaard wordt, of een predispositie daartoe. Voorts blijft het onduidelijk of de gevonden verklaring van geweld inderdaad een specifieke interactiesituatie kan verklaren waarin zich op een bepaald moment geweld voordoet. Veeleer blijken de meeste verklarende factoren vrij vage associaties met personen te zijn die ooit geweld gepleegd hebben. Het is dan ten eerste onduidelijk wat er precies verklaard wordt, en ten tweede hoe de oorzaak nu werkelijk iets veroorzaakt.

2 Oorzaken kunnen niet gemakkelijk hard gemaakt worden. In de filosofie van de causaliteit bestaan verschillende criteria waar een oorzaak aan zou moeten voldoen om met recht een 'oorzaak' genoemd te worden. Een vrij algemeen aanvaard minimaal criterium daarbij is het zogenaamde 'argument from necessity'. Dat wil zeggen dat, wil A een oorzaak van B zijn, B zich voor moet doen wanneer A zich voordoet. Hieraan gekoppeld wordt dan nog dikwijls de contrafactische aanname dat B zich niet voorgedaan had wanneer A zich niet had voorgedaan. Deze aanname biedt een strenger causaliteitscriterium dan het noodzakelijkheidsargument, en hoewel het op de biljarttafel werkt om de gedragingen van de ballen te bestuderen op oorzakelijkheid, is dat binnen sociaal-wetenschappelijk onderzoek oneindig veel moeilijker. Kenmerkend voor de sociale werkelijkheid is namelijk dat een voorgedane situatie zich nooit op geheel identieke wijze herhaalt. Het is daarom niet mogelijk een situatie waar geweld uit voortkwam opnieuw te creëren, *ceteris paribus*, om dan te zien of het geweld zich ook zal voordoet wanneer een veronderstelde oorzaak wordt weggelaten. Zelfs een experimentele opzet zou hiervoor volkomen ongeschikt zijn, omdat zich dan de 'double hermeneutics' (Giddens 1976) van de sociale wetenschap zou wreken. De subjecten van het experiment hebben kennis van het voorafgaande en dat maakt het onmogelijk het voorafgaande te herscheppen. Andere proefpersonen zouden daarentegen de *ceteris paribus* conditie geweld aan doen. De contrafactische aanname is dus een te streng criterium voor causaliteit in de sociale wetenschappen.

Maar zelfs het noodzakelijkheidsargument *sec* blijkt uiteindelijk onwerkbaar. Het is namelijk in het sociale leven nooit zo dat vast te stellen is dat B zich altijd voordoet wanneer A zich voordoet. Voor de ene persoon blijken sociaal-economische achtergrondfactoren wel samen te hangen met het vertonen van gewelddadig gedrag, terwijl dat voor de andere persoon niet het geval blijkt. Op basis van statistisch significante verbanden, blijft de onzekere stap naar causaliteit een gewaagde sprong.

3 Een meer algemeen probleem is de exclusiviteit van de verklarende houding binnen sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Wie de sociale wereld opvat als *sui generis*, als een causaal netwerk van samenhangende, elkaar verklarende sociale fenomenen, veronderstelt dat intrinsieke factoren van die fenomenen in feite epifenomenen zijn voor de sociale wetenschap. Ze doen er niet wezenlijk toe, omdat ze causaal ergens anders toe herleid kunnen worden. Dat geldt dan evenzeer voor de *agency* van actoren. Actoren kunnen dan in feite beter acteurs genoemd worden. Een dergelijke sociale wetenschap is uiteindelijk een wetenschap zonder object (Latour 1994). Want in feite is het een sociale wetenschap waarvan het object evenzeer herleid zou kunnen worden tot psychologie, biologie of zelfs natuurkunde. Uiteindelijk is een eerste oorzaak een bijna onvermijdelijk postulaat. Omdat al het andere daartoe te herleiden is, doet het er verder inhoudelijk ook niet toe. Niets kan uit zichzelf ontstaan, en geen intrinsieke factoren van geweld kunnen een mens of groep verleiden of doen besluiten tot het gebruik van geweld. Het is onze stelling dat, naast mogelijke oorzaken, intrinsieke factoren van geweld daarin juist wel een doorslaggevende rol kunnen spelen.

Determinisme versus formalisme?

Wie een pleidooi houdt voor een alternatieve benadering in de bestudering van een sociaal verschijnsel wordt al snel gepercipieerd als 'zich afzettend tegen' de meer gangbare benaderingen. Wij zouden integendeel voor een *aanvulling* op dergelijke benaderingen willen pleiten, daarbij in het oog houdend dat zowel een exclusief deterministische als een exclusief formalistische analyse eenzijdig is, terwijl de combinatie van beide het meest vruchtbaar zal zijn. Wanneer de bestudering van geweld uitsluitend deterministisch van aard is, verdwijnt een wezenlijk aspect van geweld, een intrinsiek aspect, een *aura* dat niet gereduceerd kan worden tot achterliggende factoren, in de afvalbak van de 'onverklaarde variantie'. Zo is dat bijvoorbeeld op een ander gebied het geval bij Durkheims verklaring van de religie; iedere 'interne' lezing van de religie is daarmee onmogelijk. Omdat een formalistische theorie nu juist niet extern verklaren wil, maar wil zoeken naar intrinsieke factoren die aan het geweld ten grondslag liggen, dreigt zo'n theorie al snel eenzijdig gericht te zijn op een dergelijke essentie van geweld. Wij zouden willen stellen dat zowel een overdeterminatie

als een overdreven internalisme vermeden moeten worden. Externe verklaringen van geweld kunnen gegeven worden, maar de verklaring houdt ergens op: een intrinsieke waarde van geweld (bijv. een esthetische eigenschap ervan) moet meegenomen worden. Daarom zal een theoretisch doel van het onderzoek moeten zijn dat een theorie van het geweld wordt gevonden die bestaat uit een combinatie van determinisme en formalisme en die daarom de werkelijkheid van het geweld, als combinatie van intrinsieke en extrinsieke aspecten, recht doet. Een dergelijke combinatie van determinisme en formalisme belichaamt een *erklärendes Verstehen* van het geweld. Deze combinatie van de eerder genoemde methodologische tegenstelling wordt door Max Weber (1988) voorgestaan en lijkt ons de meest vruchtbare weg in de bestudering van geweld. In plaats van hier een puur formalistische analyse van geweld te presenteren, willen wij een pleidooi houden voor een gecombineerde analyse. Hierin ligt de meerwaarde van de formalistische benadering voor de sociaal-wetenschappelijke bestudering van privaat fysiek geweld. Deze benadering biedt een aanvulling op bestaande analyses, waardoor gecombineerd een realistischer beeld ontstaat van geweld. Waar veelal geaccepteerd wordt dat allerhande extrinsieke factoren invloed hebben op het handelen van individuen, waarbij dan vervolgens ook een bepaalde beleving gepaard gaat met dat handelen die een eigen, relatief autonome werking kan hebben op dat handelen, lijkt het ons zaak hetzelfde te onderkennen wanneer het fysiek geweld betreft.

Conclusies

Op beide in de inleiding gestelde vragen kunnen we bevestigend antwoorden. De eerste conclusie die we kunnen trekken is dat er mensen zijn die aangeven geweld te waarderen vanwege enkele aan dat geweld inherente kenmerken ervan. Een tweede conclusie die uit het bovenstaande getrokken kan worden, is dat geweldpleging onder leerlingen een sterke samenhang vertoont met de door leerlingen ervaren intrinsieke aantrekkelijkheid van geweld. 34 procent van de variantie op een factor die is opgebouwd uit geweldsitems kan worden verklaard met behulp van de factor die het achterliggende construct 'autotelisch geweld' representeert. Dat wil zeggen dat een tot nog toe in sociaal-wetenschappelijk onderzoek vrijwel altijd vergeten factor bij geweld tenminste relevant is bij de verklaring van geweld. Het is mogelijk te stellen dat autotelisch geweld, geweld om het geweld zelf, niet alleen in films te zien is en in de filosofie bedacht wordt, maar ook daadwerkelijk op straat te vinden is. Jongeren kunnen er op het gebied van geweld een kantiaanse esthetiek op na houden. We kunnen stellen dat de bovenstaande analyse laat zien dat, naast andere verklarende factoren en naast motieven die exogeen aan geweld zelf zijn, zoals instrumentele doelen waarvoor geweld als middel wordt gebruikt, het geweld zelf een aantrekkingskracht heeft die het gebruik ervan mede bepaalt. Daar-

mee is een eerste stap gezet in de analyse van autotelisch geweld. Kwalitatief onderzoek van formalistische aard zal moeten volgen om de formalistische esthetiek van het geweld meer nauwgezet in kaart te brengen. Binnen de tak van criminologie die onder de naam 'culturele criminologie' bekendstaat, zijn wellicht aanknopingspunten te vinden voor een voorlopige duiding van de condities waaronder autotelisch geweld zijn intrede doet. Wellicht heeft het bestaan van autotelisch geweld te maken met de verveling die soms verondersteld wordt in de moderne maatschappij alom tegenwoordig te zijn en dat daarom met gevallen van als 'zinloos' bestempelde criminaliteit geassocieerd wordt (Ferrell 2004). Maar dat zou betekenen dat autotelisch geweld niet bestaat indien mensen zich niet vervelen. Bovendien zou op die manier van alles waarvan mensen genieten gezegd kunnen worden dat het een manier betreft om de verveling te verdrijven. Dat lijkt een onhoudbare positie (Beasley 1976). Een ander perspectief benadrukt de transgressie die door geweld tot stand gebracht wordt (zie bijv. Presdee 2004; vgl. Bauman 1995). Geweld wordt in dit perspectief bijna een vorm van verzet tegen een bestaande sociale orde, en men zou autotelisch geweld kunnen zien als kenmerkend voor 'das Schöne Schreckliche der Tat' (Nietzsche 1965: 111: 631), of voor de 'Begierde nach dem tiefem Schmerz; eine dunkle Sehnsucht (...) nach (...) die Leidenschaft' (Nietzsche 1965: 1: 714) die daarmee gepaard gaat. Ook het perspectief van Jack Katz is hier relevant. Vanuit ons perspectief bezien is het nadeel van diens *Seductions of Crime* echter dat hij zich sterk richt op de identiteitsvormende rol, alsmede op de morele aspecten van fysiek geweld. Het is de vraag of we niet moeten accepteren dat fysiek geweld een even weinig hoogdravende vorm van socialiteit is als ieder ander ofwel esthetisch ofwel hedonistisch gedrag. Voornog lijkt het echter het meest waardevol om een verbinding tussen de wil tot geweld en determinerende factoren te zoeken in de vorm van handelingsdisposities. De formalistische beleving van geweld zoals we die hier aantreffen, heeft mogelijk de causale status van een predispositie die sociaal verkregen is. Te denken valt dan aan wat Pierre Bourdieu (bijv. 1994) een *habitus* genoemd heeft. Het gaat dan om handelingsschema's en smaakvoorkeuren die ontstaan onder invloed van het opgenomen zijn binnen een sociaal veld. Waar bovendien fysieke factoren – zoals die veelvuldig onderzocht worden in het geval van fysiek geweld – geacht worden een bijdrage te leveren, zal een model uitgaande van een *diathesis*, een fysiek en sociaal gegenereerde dispositie die sociaal 'getriggerd' wordt (zie Schinkel 2005) waarschijnlijk het meest waardevol zijn. Aangezien een formalistische benadering niet behelst dat er geen sprake is van causaliteit, maar uitgaat van een zekere *zelf*causaliteit van geweld, biedt een dispositie tot autotelisch geweld geen deterministische verklaring, maar een combinatie van extrinsieke en intrinsieke causaliteit. Verder onderzoek zal de interactie tussen sociale omgeving en acquisitie en werking van een wil tot geweld moeten verkennen. Het is daarbij noodzakelijk ook de beleving van het geweld door de geweldpleger te onderzoeken, en wel met betrekking tot

specifieke geweldssituaties. Daarvoor is nodig om te onderzoeken, zoals Willem de Haan onlangs met Jack Katz zei, hoe geweld eruitziet, hoe het voelt en hoe het smaakt.³ Een aldus tot stand gebrachte onderkenning van autotelisch geweld is een voorwaarde voor het onderzoeken van de door Baudelaire gegeven vingerwijzing ('au lecteur') in *Les fleurs du mal*:

*Si le viol, le poison, le poignard, l'incendie,
N'ont pas encor brodé de leurs plaisants dessins
Le canevas banal de nos piteux destins,
C'est que notre âme, hélas! n'est pas assez hardie.*

Noten

¹ Een eerdere versie van dit artikel is gepresenteerd op de Sociaal-Wetenschappelijke Studiedagen, Amsterdam, 22 en 23 april 2004. De auteurs bedanken Godfried Engbersen en de redactie van *Sociologie*, in het bijzonder Stef Aupers, voor waardevol commentaar.

² Autotelisch: van 'autos' en 'telos': dat, wat zichzelf tot doel heeft. Dit concept wordt onder meer gebruikt door Novalis om zijn poëzie te beschrijven, en door Todorov en Benjamin in hun taaltheorieën.

³ Conferentie Toekomst van de Sociologie, Amsterdam, 19-04-2004.

Literatuur

- Andison, F.S. (1977) Tv Violence and Viewer Aggression: A Cumulation of Study Results 1956-1976. *Public Opinion Quarterly* 41 (3) 314-331.
- Audi, R. (1997) Acting for Reasons. In: Mele, A.R. (red.) *The Philosophy of Action*. Oxford: Oxford University Press, 75-105.
- Baron, J.N. en P.C. Reiss (1985) Same Time, Next Year: Aggregate Analyses of the Mass Media and Violent Behavior. *American Sociological Review* 50 (3) 347-363.
- Bauman, Z. (1990) *Thinking Sociologically*. Oxford: Blackwell.
- Bauman, Z. (1995) *Life in Fragments. Essays in Postmodern Morality*. Oxford: Blackwell.
- Beasley, W. (1976) *Bashing the Editors. On the Pleasures of Counter-Sadism*. New York: Anchor.
- Bol, M.W., G.J. Terlouw, L.W. Blees en C. Verwers (1998) *Jong en gewelddadig. Ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jeugdigen*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Bourdieu, P. (1994) *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*. Paris: Seuil.
- Comstock, G. (1991) *Television and the American Child*. San Diego: Academic Press.
- Dill, K.E. en J.C. Dill (1998) Video game violence: A review of the empirical literature. *Aggression and Violent Behavior* 3 (4) 407-428.
- Giddens, A. (1976) *New Rules of Sociological Method. A Positive Critique of Interpretative Sociologies*. Londen: Hutchinson.
- Griffiths, M. (1999) Violent Video Games and Aggression: A Review of the Literature. *Aggression and Violent Behavior* 4 (2) 203-212.

- Gottfredson, M.R. en T. Hirschi (1990) *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press.
- Hamilton, J.T. (1998) *Channeling Violence. The Economic Market for Violent Television Programming*. Princeton: Princeton University Press.
- Hirschi, T. (1969) *Causes of Delinquency*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Hoogerwerf, A. (1996) *Geweld in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Houtman, D. (2003) *Class and Politics in Contemporary Social Science. 'Marxism Lite' and its Blind Spot for Culture*. New York: Aldine de Gruyter.
- James, W. (1953) *The Philosophy of William James* (with an introduction by H.M. Kallen). New York: The Modern Library.
- Kant, I. (1957) *Kritik der Urteilstkraft*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Latour, B. (1994) *Wij zijn nooit modern geweest. Pleidooi voor een symmetrische antropologie*. Amsterdam: Van Genneep.
- Loeber, R., N.W. Slot en J.A. Sergeant (red.) (2001) *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie. Omvang, oorzaken en interventies*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghem.
- Lorenz, K. (1963) *Das Sogenannte Böse. Zur Naturgeschichte der Aggression*. Wien: Borotha-Schoeler Verlag.
- Mooij, T. (1994) *Leerlinggeweld in het voortgezet onderwijs. Sociale binding van scholieren*. Nijmegen: ITS.
- Nietzsche, F. (1965) *Werke*. (Hrsg. Karl Schlechta) München: Carl Hanser Verlag.
- Presdee, M. (2004) Cultural Criminology: The Long and Winding Road. *Theoretical Criminology* 8 (3) 275-285.
- Schinkel, W. (2004) The Will to Violence. *Theoretical Criminology* 8 (1) 5-31.
- Schinkel, W. (2005) *Aspects of Violence*. Dissertatie Faculteit der Sociale Wetenschappen Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Strasburger, V.C. (1995) *Adolescents and the Media. Medical and Psychological Impact*. London: Sage.
- Verhoeven, C. (2000) *Een cultuur van het geweld. Kritische essays*. Leende: Damon.
- Weerman, F.M. (1998) *Het belang van bindingen. De bindingstheorie als verklaring van verschillen en veranderingen in delinquent gedrag*. Groningen: Faculteit der Rechtsgeleerdheid RuG.
- Weber, M. (1988) Ueber einige Kategorien der verstehenden Soziologie. In *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen: J.C.B. Mohr, 427-474.

Bijlage

TABEL B1 Percentages 'mee eens', gemiddelden en factorladingen van de items van de schaal voor geweldsformalisme (alleen jongens)

<i>Item</i>	<i>% eens</i>	<i>gemiddelde*</i>	<i>factorlading</i>	<i>N</i>
A Een flying kick in het echt kan mooi zijn	60	3,68	0,54	365
B Af en toe is het leuk iemand die dat verdient een klap te geven	54	3,46	0,67	367
C Het is leuker om iemand waar je ruzie mee hebt in elkaar te slaan dan het uit te praten	19	2,32	0,71	367
D Ik kan me voorstellen dat je iemand die je niet kent voor de lol een klap geeft	9	1,68	0,62	367
E Geweld op tv is leuk, maar in het echt kan het ook leuk zijn	16	2,23	0,80	364
F Geweld kan in het echt soms gewoon lekker zijn	16	2,13	0,80	367
G Iemand pijn doen kan lekker zijn	17	2,25	0,75	367
H Met vrienden iemand pakken is soms cool	11	1,89	0,74	366

Cronbach's alfa = 0,86

* De factor heeft een eigenwaarde van 4,01 en dekt 50,1% van de variantie.

TABEL B2 Pearson correlaties met de geweldsformalisme-schaal binnen de totale onderzoeksgroep en binnen selecties uit de onderzoeksgroep

<i>Hoe vaak heb je</i>	<i>correlatie totale groep</i>	<i>N = 180[#]</i>	<i>N = 141[*]</i>
Een leraar of conciërge geslagen	0,24	0,38	0,23
Een vreemde buiten school geslagen	0,44	0,39	0,40
Iemand bedreigd	0,37	0,39	0,32
Iemand verwond	0,35	0,41	0,42
Iemand geslagen met een slagwapen	0,32	0,35	0,36
Iemand verwond met een vuurwapen	0,28	0,33	0,34
Iets vernield op school	0,28	0,30	0,38
Iets vernield buiten school	0,41	0,37	0,34
Samen met anderen iets vernield op school	0,26	0,27	0,30
Samen met anderen iets vernield buiten school	0,33	0,30	0,26
Samen met anderen iemand op school in elkaar geslagen	0,31	0,32	0,29
Samen met anderen iemand buiten school in elkaar geslagen	0,39	0,42	0,36
Samen met anderen iemand bedreigd	0,33	0,40	0,38
Betrokken geweest bij geweld op school	0,27	0,25	0,20

TABEL B2 Vervolg

<i>Hoe vaak heb je</i>	<i>correlatie totale groep</i>	<i>N = 180[#]</i>	<i>N=141[*]</i>
Betrokken geweest bij geweld buiten school	0,36	0,36	0,32
Door de politie gearresteerd na gebruik van geweld	0,22	0,24	0,19
Pest jij andere leerlingen?	0,44	0,24	0,45
Draag jij zelf een wapen?	0,54	0,57	0,63
Hoe vaak afgelopen jaar heb je iemand bedreigd met een wapen?	0,41	0,47	0,47
Hoe vaak heb je een wapen echt tegen iemand gebruikt?	0,42	0,43	0,45

[#] Vaker dan 1 keer iemand gepest.

^{*} Vaker dan 1 keer een leerling geslagen